

УДК 32.019.5

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ СПЕЦКУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА»

Добровольська Н.О. (м. Запоріжжя)

Анотація

У статті розглядається одна з найважливіших проблем, а саме проблема розвитку національної свідомості як складової національно-культурних традицій у процесі вивчення нового спецкурсу «Українська мова» студентами економічного профілю.

One of most important problems is examined in the article, namely problem of development of national consciousness as a constituent of national-cultural traditions in the process of study of the new special course «Ukrainian language» by the students of economic profile.

Ключові слова

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ, ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ, НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ, МОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ, СОЦІАЛІЗАЦІЯ, ДУХОВНІСТЬ, КОМУНІКАЦІЯ

Мета статті: проаналізувати форми розвитку національної свідомості як складової національно-культурних традицій у процесі вивчення нового спецкурсу «Українська мова» студентами економічного профілю.

Вступ

Проблема розвитку національної свідомості цікавила людей з давніх-давен, у всі часи вона є актуальною, цікавою й складною для вирішення. Сучасною навчальною програмою спецкурсу «Українська мова» передбачено формування високого рівня мовної компетентності у професійній і науковій сферах комунікації, підвищення загальнокультурного та інтелектуального рівнів особистості, що впливає на розвиток національної свідомості. Перед викладачами-мовниками постає завдання: сформувати у студентів вміння правильно й логічно висловлювати свої думки в різностильовій комунікації, відтворювати і створювати тексти залежно від комунікативної мети, сприяти засвоєнню норм літературної мови як основи усного й писемного спілкування, що сприятиме, в свою чергу, розвитку національної свідомості як складової національно-культурних традицій. Протягом вивчення нового для студентів економічного профілю вищезазначеного спецкурсу українська мова і література вивчаються в системі культурних цінностей українського народу, враховуючи той факт, що сучасній Україні, як будь-якій країні, потрібні громадяни-патріоти, які б не просто глибоко засвоїли, що таке держава, нація, національна ідея, право, обов'язок тощо, проте були б здатні активно діяти, практично застосовуючи ці ідеали у побудові держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження і публікації останніх років доводять, що формування, розвиток і реалізація національної свідомості – надто складний процес. Українські політологи В. Перебенесюк та І. Бекешкіна звертають особливу увагу на основні показники формування національної свідомості та національної культури.

Відомий український політолог В. Бебик зазначає, що якісний стан політичного життя суспільства впливає на розвиток національної свідомості суб'єкта, яка відбиває національні цінності та інтереси.

В. Андрущенко у своїх статтях на сторінках журналу «Вища освіта» звертає увагу на те, що освіта в Україні «... сильна своїм складником. Такої системи виховання не має жодна країна світу...Освітня система В. Сухомлинського постала передусім як виховна, природо- і людинознавча, людиноформувальна. Розгортаючись на міцному фундаменті наукового знання, вона виховує людину і громадянина, зміцнює родину, об'єднує народ, утверджує віру, надію і любов як найфундаментальніші загальнолюдські цінності», які набувають форми державних документів стратегічного значення, зокрема, таких як: «Освіта України XXI ст.»(1996) та Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст. через змістове наповнення ідеями національного виховання Ушинського – Русової.

М. Жулинський, говорячи про українську національну ідею в ідеологічній системі державотворення, звертає увагу на те, що «...якщо кожний український інтелігент не прагнутиме, мовлячи словами І. Франка, «виростати духом» і не формуватиме рідною мовою новий, запліднений ідеєю повсякчасного руху та зростання духовний клімат у суспільстві, наша нація не матиме динамічного розвитку... Національна ідея може і мусить бути стимулятором і консолідатором творчих державобудівничих сил індивіда й нації...»

Виклад основного матеріалу

Становлення народу тісно пов'язане з формуванням його мови. Усі сторони суспільного життя, процеси пізнавальної і творчої діяльності людини, кожний момент її свідомості супроводжується мовою. Не може бути мислення без мови і мови без мислення. Мова і мислення мають глибоко суспільний характер – не лише за своєю природою, а й за своєю функцією в суспільстві. Кожний момент діяльності обумовлюється думкою і її носієм – мовою. Тільки завдяки мові все здобує попередніми поколіннями не гине марно, а служить фундаментом для подальшого розвитку людства.

В Україні державною є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя; сприяє розвитку української нації, її традицій і культури. І. І. Огієнко /митрополит Іларіон/ (1888-1972) – доктор філології, перекладач, педагог, громадський, церковний і державний діяч, міністр освіти УНР, автор понад 1000 наукових праць писав: «Мова – це форма нашого життя, життя культурного й національного, це форма нашого організування. Мова – душа кожної національності, її святощі, її найкращий скарб...у мові наша стара й нова культура, ознака нашого національного визнання. Мова – це не тільки

простий символ розуміння, тому що вона витворюється в певній культурі, в певній традиції. У такому разі мова – це найясніший вираз нашої психіки, це найперша сторожа нашого психічного я. І поки житиме мова – житиме й народ». У вченні про націю як історичну форму спільноти людей мова вкупі з територією, економічним життям, культурою та особливостями психології виступає однією з найхарактерніших ознак, що входять у це поняття.

Духовна сила нації, національна гідність, ідейно-творчий потенціал народу, головним чином, залежать від того, наскільки глибоко усвідомлені всі духовні надбання минулих років. Формування освіти в Україні передбачає відродження національного виховання, метою якого є розвиток у студентської молоді духовності, художньо-естетичної освіченості та культури, виховання потреби пізнання, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу.

Національна мова входить до поняття національної культури, бо природні умови, географічне положення, рівень і спеціалізація народного господарства, тенденція розвитку суспільної думки та свідомості, науки, мистецтва знаходять відбиття у мові. Саме це засвідчує історія українського народу, його багата культура. Отже, виконуючи певні завдання зі спецкурсу «Українська мова», студенти не тільки складають різні види планів (тезовий, питальний, називний), а й висловлюють свої думки, аналізуючи текст, що сприяє розвитку свідомості особистості як члена суспільства, представника нації.

Розвиток національної свідомості як складової національно-культурних традицій безпосередньо пов'язаний з розвитком ціннісних орієнтацій особистості. Поняття «ціннісна орієнтація» було введено американським соціологом Т. Парсоном. Ця проблема вперше стала предметом розгляду в радянській науковій літературі в роботах В.Б. Ольшанського, А.Г. Здравомислова та ін.

Ціннісні орієнтації – це: 1) ідеологічне, політичне, моральне, естетичне та ін. оцінювання конкретним суб'єктом навколишньої дійсності та орієнтація в ній; 2) спосіб певної диференціації об'єктів індивідом за їх значимістю.

Ціннісні орієнтації як складова національної свідомості формуються в процесі засвоєння людиною певного соціального досвіду та виявляються в її цілях, переконаннях, інтересах, тобто в процесі соціалізації. У свою чергу, соціалізація – це процес передачі суспільного досвіду даної культури (ролей, цінностей, умінь, знань, норм) індивідуальним членам суспільства, тобто процес, завдяки якому людина навчається мислити й діяти відповідно до рівня засвоєння та активного застосування соціально-політичного досвіду, набутого за умов безпосереднього навчання з іншими людьми, суспільством у цілому.

Виділяють такі якісні характеристики ціннісних орієнтацій:

1) спрямованість, що характеризує відповідність ціннісних орієнтацій суб'єкта цінностям суспільства; 2) стійкість, що вказує на зв'язок ціннісних орієнтацій суб'єкта з його реальною поведінкою; 3) інтенсивність, яка виражає «концепцію життя» суб'єкта, є сплавом усіх форм життєдіяльності, перетворюючи їх у цілісну систему, тобто певний спосіб життєдіяльності; 4)

повнота, яка характеризує ступінь гармонійності між пізнавальною (гносеологічною), емоційно-чутливою та вольовою сферами людської свідомості в певній області ціннісної орієнтації; 5) тип формування, що вказує на сукупність критеріїв формування ціннісних орієнтацій: традиційні, інноваційні, загальнолюдські та ін.; 6) ступінь плюралізації системи ціннісних орієнтацій, що характеризує цю систему в цілому та особливості її окремих груп.

Особливість ціннісних орієнтацій полягає в тому, що, будучи, з одного боку, складовими системи цінностей, з іншого боку, вони виконують ряд функцій, які роблять їх цілим у відношенні до часткового. Цінності не тільки самі вимагають обґрунтування, вони обґрунтовують норми або очікування та стандарти, що реалізуються у ході взаємодії між людьми - саме на цьому акцентував увагу Нейл Смелзер.

Цивілізованість дає змогу орієнтуватися на рух гуманізму і демократії, раціональності і толерантності, моральних засад особистості і політики, гуманізації соціальних умов життя і людського існування. Отже, на передній план висувуються ідеї цінності людини. Національна свідомість базується на таких цінностях сучасного цивілізованого суспільства, як: поважання внутрішньої цінності кожної особистості, свобода, яка невіддільна від моральної відповідальності, поважання поглядів інших, толерантність, високі духовні і моральні цінності, правова і демократична культура.

Враховуючи якісні характеристики національної свідомості, викладачі-мовники намагаються під час аудиторних занять, а також спрямовуючи самостійну роботу студентів, сприяти розвитку особистості, формуванню національного світогляду, що передбачає повагу до унікальності кожного представника нації як самоцінної та неповторної одиниці суспільства. Відомо, що ослаблення зв'язків з культурою свого соціуму, втрата його мови, нехтування його звичаями негативно позначається на самооцінці індивідуума, на його ставленні до співвітчизників, до результатів колективної та індивідуальної діяльності. Найхарактернішими рисами, притаманними людині, є національна свідомість, суспільна трудова діяльність і мова. Жодна з цих рис не може існувати без двох інших. Особливо тісний зв'язок між мовою та національною свідомістю. Формами, в яких знаходять вираження всі витвори людської свідомості, є мовні знаки – слова, словосполучення й речення.

Виховна мета навчального процесу, спрямована на розвиток національної свідомості у студентів, реалізується завдяки дібраним викладачами-мовниками певним завданням зі спецкурсу «Українська мова» для студентів економічного профілю. Так, наприклад, виконуючи завдання з тем «Культура мови», «Текст як засіб різностильової комунікації», «Художня література як основа формування культури мови особистості», «Мовний світ давньої, нової, сучасної української мови» та ін. студенти усвідомлюють ще раз те, що мова – генетичний код нації, який поєднує минуле з сучасним, програмує майбутнє і забезпечує буття нації у вічності. Необхідно виховувати культуру мови як запоруку піднесення культури громадської думки і суспільно корисної праці, тобто національної свідомості.

Суспільство завжди має дбати про те, щоб його члени користувалися рідною мовою не лише спонтанно, а свідомо, як знаряддям найактивнішого розкриття своєї особистості. Тому піклування про мову, її захищеність слід починати саме із захисту її словника. Словниковий склад – найбільш мінливий, нестійкий компонент мови. Він безпосередньо відображає життя народу і чутливо реагує на будь-які зміни в ньому. Зважаючи на це, багато завдань спрямовано на редагування текстів, на переклад текстів з російської мови українською, подаються найуживаніші слова і словосполучення, які рекомендовано запам'ятати і користуватись ними у повсякденній практиці.

Завдання з лексики передбачають засвоєння студентами фахових та загальнонавчаних термінів, розрізнення значень і семантичних відтінків слів, закономірності лексичної сполучуваності, стилістичні завдання – доцільність використання мовно-виражальних засобів у конкретному лексичному оточенні відповідній ситуації спілкування, орфоепічні завдання – вимову, орфографічні завдання – написання. Обмеження словникового запасу – свідчення змізернення і духовного збіднення, неповноцінності внутрішнього світу сучасної людини.

Мова є найголовнішим засобом пізнання світу. Ніщо так не пов'язане з внутрішнім світом людини, як її мова. У процесі суспільної діяльності люди вступають у різні стосунки, обмінюються досвідом з усіх сфер життя, передають інформацію від покоління до покоління, розвиваючи свою національну свідомість. Реферати, які готують студенти відповідно до завдань модулю «Етапи розвитку української літературної мови», сприяють збагаченню мовної культури кожного, допомагають проаналізувати певні функції національної свідомості, а саме: **регулятивну** (тобто визначальну), **оцінну** (студенти позитивно або негативно ставляться до певної інформації), **координаційну** (забезпечує виділення у свідомості власне цінностей-цілей та інструментальних цінностей та встановлює певне співвідношення між ними), **прогностичну** (з її допомогою конструюється оптимальна «програма» життєдіяльності суб'єкта).

Викладачі-мовники приділяють значну увагу й роботі з навчальною та науковою літературою. Осмисленню, розумінню і запам'ятовуванню навчального матеріалу сприяє складання конспекту – систематизованого, логічно пов'язаного запису прочитаного. Складання конспекту – це творчий процес, що сприятиме розвитку як мислення, так і мовлення.

Висновки

Сучасне інформаційне суспільство, яке засноване на широкомасштабному виробництві, використанні знань та інформаційних комунікацій, вимагає гармонійного розвитку особистості, розвитку її національної свідомості.

Кредитно-модульна система передбачає вивчення навчальних дисциплін за певний період відповідно до навчальних планів, але навчання – це перш за все й виховання особистості, що здійснюється особливо при вивченні дисциплін гуманітарного циклу, зокрема спецкурсу «Українська мова».

Оскільки мова, обов'язковий компонент еволюції суспільства, вона відбиває досягнення творчої думки і є сполучним елементом усіх поколінь. Дуже вагомим при цьому є національний офіційно-діловий стиль мови, який відображає рівень освіти нації та її культури. Його вивчення, правильне використання значно підвищують престиж української нації, сприяє захисту національно-культурних традицій особливо у наш час. Все це впливає на розвиток національної свідомості особистості. Певний внесок в цю складну справу вносять викладачі-мовники кафедри українознавства ЗДІА.

Перспективи подальших наукових досліджень: подальший аналіз різних форм розвитку національної свідомості у студентів як складової національно-культурних традицій.

Джерела:

1. Андрущенко В. Україна і світ: авторитет освіти // Вища освіта України. -2006. -№ 4.- С. 5 - 9.
2. Жулинський М. Українська національна ідея в ідеологічній системі державотворення // Вища освіта України. -2006. -№ 4.- С. 9 – 11.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство.- К.: Видавничий центр «Академія», 1999. – 288 с.
4. Мельничук О.С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства //Мовознавство. – 1997. № 2-3.
5. Політологія.: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред.. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенька. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. -528 с.
6. Проблеми освіти: Наук .- метод. зб. - К.: Наук.-метод. центр вищої освіти, 2003. – Вип. 31. – 360 с.
7. Попов С.И. Проблема происхождения и функционирования понятия ценностей в социологии // Социологические исследования. – 1979. - № 3. – с.35-44.
8. Смелзер Н. Соціологія. – М.: Фенікс, 1994. - 688 с.
9. Михайлова Л.И. Социология культуры: Учебное пособие. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. -232 с.
10. Головатый Н.Ф. Социология молодежи: Курс лекций. – К.: МАУП, 1999. 224 с.
11. Чижевський Д.І. Історія української літератури. К.: В Ц «Академія», 2003. – 568 с.

Стаття надійшла 12.05.2008 р.